

# Ա Ն Ճ Ա Ր Ա Ց Ա Ծ Ը

(Պարսկահայերի բարեբեկց)

## I

Մանիան այժմ շատ ջանել է։ Նրա 25 տարին թէն դեռ չի լրացել, բայց թառամել է արդէն. կեանքի ծանր և խոր վըտերը մաշում են նրան։ Գեղեցիկ էր նա առաջ, երբ դեռ նոր էր ոտքը դրել ամուսնութեան շէմքի վրայ։ Այն ժամանակ նա դեռ 18 տարեկան էր, երջանիկ էր զգում իրեն Մանիան, չէր տեսել նա մինչև այդ ցաւ և արտասուք, դարդ և հոգս, ապրել էր ազատ, հեռու տանջանքներից։

Լաւ էր Մանիայի համար և ամուսնութեան առաջին տարիները. այն ժամանակ էլ նա ուրախ և զուարթ էր. կեանքը քաղցր էր նրա համար։ Նա արդէն մայր էր, երկու զաւակների մայր. հրճոււմ էր նա փոքրիկների ամեն մի ժպիտից, ամեն մի շարժումից։ Անդու աշխատում էր Մանիան տան մէջ, կարում, կարկատում, տան կարիքները հոգում, իսկ Սարգիսը,—այդպէս էր նրա ամուսնու անունը,—գործակատար էր և ամսական ստանում էր 8 (թուման \*), նրանք ապրում էին դո՛ւ և ուրախ։

Օրերը սահում էին քաղցր։ Շատերն էին նախանձում Մանիային, հազար երանի տալիս նրան և բախտաւոր համարում, մանաւանդ մոռացուածները և ընկաւծները, որոնք այնքան էլ քիչ չեն թ... քաղաքում։

Սարգիսը և Մանիան ապրում էին երջանիկ, բայց միմիայն չորս տարի տևեց այդ երջանկութիւնը։

Մի օր ներս մտաւ Սարգիսը տխուր, յօնքերը կիտած։ Սարգիսը առհասարակ վերջին ժամանակները մտածկոտ էր և լուռ։ Այդ նկատել էր Մանիան։

—Ի՞նչ է պատահել քեզ, Սարգիս, հարցնում է Մանիան, դու վերջին օրերս քեզ լաւ չես զգում և տանջոււմ ես։

—Այո, Մանիա, ճիշտ ես նկատել, ահա մի քանի օր է

\*) Թումանը=1 ա. 80 կ.



ես մտածում էի իմ գնալու մասին և այսօր հաղիւ կարողացայ վերջնականապէս վճռել:

— Գնա՛լ, ուր ես գնում, հարցնում է Մանիան չփոթուած:

— Ղարիբութեան:

Մանիան ալլալուում է:

— Մի վրդովիր, Մանիա, ես գնում եմ, բայց շատ շուտով կը վերադառնամ: Մէկ նայիր ալ. Անդրիասին է, տես տան ինչ սարքեր և զարդեր ունի, ինչպէս է հագնւում և ապրում. այդ ամենը նա ձեռք է բերել, դու էլ գիտես, մի երկու տարուայ մէջ: Ես ինչով եմ նրանից պակաս. նրանից աւել գրել կարգալ գիտեմ և ճարպիկ եմ: Չէ, կնիկ, հերիք է ինչքան նեղութիւն քաշեցինք, 8 թումանով ընտանիք պահել չի վնի:

— Ըսկի էլ նեղութիւն չենք քաշում, — վրա է բերում Մանիան, մեր ինչն է պակաս. և թէ մի տասից քսանից պակաս եւք, հարիւրից աւելի ենք: Դու մէկ էլ ես ասել ալ. Անդրէասի մասին, հապա ինչի չես ասում Շարխօշնեց Մկրտչին, Սրգէենց Անտօնին, ալ. Սամսօնին, ես ինչ գիտեմ, հազար ու մէկը, որոնք գնացի և կորել են, ոչ նամակ կայ, ոչ էլ խաբար: Փառք Աստուծոյ, աչքովդ տեսնում ես թէ ինչ վիճակի մէջ են նրանց ընտանիքները: Ինչի եմ էդ ասում, շատերը պատում են որ հէնց ալ. Անդրէասը ոչինչ չի բերել, ոչ փող, ոչ բան, միայն էդ հագուստն է, մէկ էլ մի քանի կտոր տան մէջ:

— Ինչ որ է, Մանիա, ես էլ եմ ուզում զարիբութեան համը տեսնել: Կը գնամ, բայց շուտ կը վերադառնամ:

— Հապա մենք ինչ անենք, ինչ անեմ էս փոքրիկներին, ինձ չես խղճում, գոնէ սրանց խղճայ:

Ասաց Մանիան, լուց և սխեց վշտալի հայեացքով նայել ամուսնուն:

Սարգիսը հաստատ մնաց, նա չփոխեց իր վճիռը: Նա շտապով վերջացնում, մաքրում է իր հաշիւները, ստանում ամսավճարից մնացածը: Եւ ահա մի օր մտնում է տուն, համբուրում է զաւակներին, համբուրւում կնոջ հետ և տալիս է 6 թուման:

— Տուածովս մի տո ժամանակ եօլա գնայ, մինչև ինձնից փող ստանաս, մի, շատ շատ երկու ամսից յետոյ անպատճառ փող կուղարկեմ:

Ասաց Սարգիսը և բռնեց պանդխտութեան ուղին:

Ծանր էր Մանիայի հոգեկան դրութիւնը այդ բոպէին, նա հէնց այդ վայրկենին զգում էր, որ ինքը անբախտ է և թշուառ և միևնոյն ժամանակ դառն արտասուքներ էր թափում և հեկեկում, ինչպէս մանուկ...



Անցնում են օրեր, Մանիան ուղքի է գալիս, իրան հաւաքում և սկսում է ապրել առաջուան պէս. դեռ փող ունէր նա, դրա մասին չէր մտածում նա, հաց էլ կար:

Նա արդէն Սարգսից երկու նամակ էր ստացել, առաջինը Երեւանից գրած, իսկ երկրորդը՝ Թիֆլիզից: Ուրախ էր Մանիան, նամակները լի էին փայլուն խոստումներով: Վերջապէս, մի երկուշաբթից յետոյ էլ ստանում է երրորդ նամակը Բագուից, ուր գրում էր, թէ դեռ գործ չի գտել, իսկ մի քանի ամսից յետոյ էլ ստանում է 5 մանէթ: Էլ ուրիշ ոչինչ. դա վերջին խաբարն էր: Նա շատ սպասեց, երկար տանջուեց, ոչ մի լուր, ոչ նամակ: Այդպէս է անցնում առաջին տարին: Նա էլի լաւ էր, քիչ-միջ կար փող, կար և հաց: Սկսում է երկրորդ տարին, այն ժամանակ էլ դեռ վատ չէր. մի կերպ ապրում էր, ծնողներից էր ստանում, կար ու կարկատան էր անում, վերջապէս լուացք էր անում: Այսպէս էր ապրում ամուսնուց մոռացուած Մանիան իր զաւակների հետ. քնում էին մի օր քաղցած, մի օր կուշտ, օրեր մաշում, գիշերները լուսայնում:

## II

Այսպէս անցան առաջին երկու տարիները. այժմ նրա զրուծիւնը ուրիշ է, այժմ կար էլ չը կայ, ծնողներն էլ չեն կարողանում օգնել: Լուռաք ծնողներն այնքան շատ են, որ հերթ չեն տալիս իրար, աշխատում են շատ աննշան դնով:

Շատ անգամ Մանիան ձեռքերը խաչում, գլուխը կախ քցում և խորհում էր երկար և լուռ: Նա յաճախ էր արտասուում. այդ նկատել էր Վաղինակը, Մանիայի մեծ որդին: Նա շատ է հարցրել մօրից նրա տխրութեան պատճառը, բայց միշտ էլ անորոշ պատասխան է ստացել:

Թ... քաղաքում շատ կանաչք կան անտէր և անտիրական, մոռացուած և ընկած: Գիտէր այդ Մանիան, շատ լաւ գիտէր, նա մէկ-մէկ, անուն-անուն ճանաչում էր նրանց, գիտէր այժմ նոյնպէս թէ նրանք ինչպէս և ինչ միջոցներով են ապրում: Այժմ չէ որ միմիայն մէկ աստիճան է մնացել, որ ինքն էլ ընկնի, նրանց վիճակին հասնի, ինչպէս կարող է չը ճանաչել: Առաջ Մանիան ասում էր նրանց, անիծում և մեղադրում, բայց այժմ ուրիշ է, այժմ նա կարողանում է հասկանալ նրանց, այժմ մտնում է նրանց զրուծեան մէջ: Եւ իսկապէս, ինչ անէին նրանք, ապրել պէտք է, չկան աշխատելու միջոցներ: Մանիան որ առաջ չէր ուզում ընկած կանանց երեսը տեսնել, այժմ ինքն է մօտենում նրանց, մտերմանում նրանց հետ:



— Էդպէս է, Մանիա, — ասաց մի օր Նուբարը, — շատերն են մեզ մեղադրում, դու էլ էիր անիծում. ասիւր ինչ անենք, ինչ հողը տանք մեր գլխին, աշխատող չունենք, մենք էլ աշխատելու միջոցներ չունենք, իսկ էդ եթիմներն էլ միշտ լաց են լինում, պահանջներ անում, որտեղից տանք։ Ձէ, Մանիա, մենք մեղաւոր չենք, մենք թշուառ ենք և մոռացուած։

Մանիան լուռ էր. նա միայն դառն և յուսահատական կերպով գլուխը տարուբերեց և քիչ էր մնում արտասուէր։

— Ի՞նչ ատաղ մեղադրում էիր մեզ — շարունակեց Նուբարը — բայց այժմ չես մեղադրի, որովհետև դու էլ ես մեզ նման ընկել։ Այժմ ինչպէս կարող ես ապրել, ուրիշ ինչ կարող ես անել, եթէ ոչ մեզ նման վարուել։ Միշտ էդպէս է, նա է մեզ անիծում, ով անընդունակ է մեր դուրսեան մէջ մտնելու։

— Ձէ, Նուբար, ձեզ նման չեմ վարուել, ես մուրացկանութիւն կանեմ, դոնէ դուռ կընկնեմ, կը մուրամ, և թէ ինձ և թէ տղաներիս կը պահեմ, դա աւելի լաւ է, քան ձեր արածը։ Նուբարը ծիծաղեց. հեգնական և ցնցող էր այդ ծիծաղը։

Խեղճ Մանիա, նա մի բոպէ մոռացաւ, որ այս երկրում հայերի մէջ մուրացկանութիւն չը կայ, չեն ընկնում փողոցները և մուրում։ Չը դիտէր, որ Նուբարների արարքը շատ ձեռքնաւոր և նպատակայարմար է. կատարում է ամեն ինչ ծածուկ, գաղտնի, շատ քչերը կարող են գիտնալ այդ։ Բայց ուրիշ է մուրացկանութիւնը. նրանց բոլորն են տեսնում, ամբողջ աշխարհը գիտէ, կը թքեն և բերնի ծամոն կը դարձնեն։

Այդ գիտէր Նուբարը. երկար տարիների մտածածքներն էին նրան այս եզրակացութեան բերել։ Ահա թէ ինչու Մանիայի խօսքերը նրա մէջ դառն և հեգնական ծիծաղ առաջ բերին։

Դրանից յետոյ Մանիան շատ անգամ լսեց այդպիսի խօսքեր, յաճախ այդ հեգնական քրքիչները խոցեցին նրա վերաւոր սիրտը։ Նա զգում էր, որ ինքն էլ կանգնած է կորստեան ճանապարհի վրայ, զգում էր, որ ոչ մի միջոց կամ հնար չունի ազատուելու եւ նա մտածում էր երկար, անընդհատ...

Հետզհետէ նա մաշւում է, կորցնում թարմութիւնը, զորկւում գեղեցկութեանից։ Այժմ թէև նա 25 տարեկան է, բայց խոր վիշտը դրել էր արդէն իր կնիքը նրա վրայ, կնճիռները սկսել էին նշմարուել։

«Մեզ նման կեանք վարել», Նուբարի այս խօսքերը երկար դադեցորին Մանիային։ Նա ճգնում էր նախատեսել իր մօտիկ ապագան, բայց չէր կարողանում. իր ոյժից վեր էր այդ։ Երբեմն նա դայրանում էր, ուզում էր գնալ յարձակուել Նուբարի վրայ, ծուռտել նրան, երբեմն էլ կակղում, բարկութիւնը



իջնում էր և նրա բերնից ականայ թռչում էին «նուբարը ճիշտ է ասում» խօսքերը: Անցնում են օրեր, ներքին կռիւը շարունակւում է: Մանիան զգում է, որ առաջին միտքը հետզհետէ տեղի է տալիս երկրորդին. և դա սաստիկ մաշում էր նրան:

Այդ իմացել էր Եղսան-բաջին, նա վաղուց դիտում էր Մանիայի դուռթիւնը: Այժմ ուրախ էր Եղսան-բաջին, անշուփ ուրախ: Նա շատ օգուտներ է սպասում Մանիայից, վաղուց նա հետևում էր Մանիային, մանրամասն տեղեկութիւններ հաւաքում: Նա արդէն մէկ մէկ այցելում էր Մանիային. երկար ու խրատկան քարոզներ կարդում, իր նպատակին պատրաստում: Նա ուրախ և բախտաւոր էր զգում իրեն, Մանիան նրա համար անգին և անսպառ գանձ էր:

«Ձը պէտք է բաց թողնել, կարող են ուրիշները տիրել, պէտք է արագացնել», մտածում է Եղսան-բաջին:

### III

Գիշեր էր, անց ու դարձը դադարել էր: Մանիան էլի մտախոհ թաղւած էր իրեն պաշարող մտքերի մէջ, բայց այժմ նա իրան թեթեւ էր զգում:

— Իրաւացի են ասում, — մտածում է Մանիան, ինչ է իմ կեանքը. չէ, այլ ևս անկարող եմ տանել այսքան զրկանքներ. պէտք է վերջ տալ սրան. ինչպէս էլ լինի, թէկուզ խայտառակուեմ, կանեմ այն, ինչ շատերն են անում իմ վիճակումս եղած մեր քոյրերից...

Նրա այդ մտածածուկները ընդհատում է դռան ծեծը: Բացւում է դուռը և ներս է մտնում Եղսան-բաջին:

Եղսան-բաջին հասակաւոր կին էր, նրա տարիքը 45 անց կը լինէր. նա հաստ ու միջահասակ էր: Թէև արդէն թառամել էր, պառաւել էր նա, բայց աշխատում էր միշտ ուրախ և գեղեցիկ երեւալ, դուր գալ ուրիշին: Շատերին է յայտնի Եղսան-բաջին: Նրան ճանաչում են բոլոր թշուառ և ընկած կանայք, զիտեն և օրոշ մարդիկ: Եղսան-բաջին մինակ չէ թ. ....ում: Նրա նմանները շատ են այդ քաղաքում: Նրանք ճանաչում են բովանդակ քաղաքը, զիտեն, շատ մանրամասն զիտեն՝ զրեթէ բոլոր ընտանիքների գաղտնիքները:

Նրանք շատ ճարպիկ են, ունեն անբաժնի ճարտար և համոզիչ լեզու, որ ընդունակ են օժն անգամ բնից հանել:

Այդպէս է և Եղսան-բաջին: Եղսան-բաջին ժպտը երեսին մօտեցաւ, քաղցրալիւր կեր-



պով բարեւեղ Մանիային, հարցրեց քէֆ-հալը, համբուրեց փոքրիկներին և նստեց:

—Տեսնում ես էլի, Եղսան-բաջի,—ասաց Մանիան, էլ ինչ ասեմ, Իհնչի ես էդպէս ուշ-ուշ երեւում:

—Դէհ, ինչ անենք, հազար դարդ ու ցաւ ունենք, գործից աչք չենք կարում բացել: Եկայ, տեսնեմ թէ ինչպէս ես: Աստուած իմ, էս էլ ապրուստ է, էս էլ վիճակ է, մի փալաս էլ չը կայ: Մարդը Ռուսաստանում հիմի ով է գիտում ինչ քէֆեր է քաշում, իսկ սա էստեղ հալում է: Հիմի որ անիծեմ էդպէս մարդին, Մանիա, աղջիկս, կը մեղադրես ինձ:

Ասաց նա և աչքի տակով նայեց Մանիային, որպէս զի իմանայ թէ իր ասածը ինչ տպաւորութիւն թողեց:

—Դու ճիշտ ես ասում, Եղսան-բաջի, մարդիկ անխիղճ են, հիմի ես շատ լաւ հասկանում եմ:

—Տօ տղամարդիկ ըսկի խիղճ ունեն, —ոգեւորուած Մանիայի խօսքերից վրայ՝ բերեց Եղսան-բաջին, —նրանք պատկուտ եմ, եթիմներ վաստկում, գցում են մեր գլխին և իրանք, մի օր էլ տեսար, էլ չը կան, կորել են: Քանի քանիսն են էդպէս արել, մնակ դո՛ւ ես մնացել: Ես էլ քեզ նման եղայ, բայց ես շուտ հասկացայ իմ օգուտս, ես խելօք գտնուեցի, քեզ նրման յիմար չէի, դատարկ-մատարկ մտքերով չը պարտպեցի. ես էլ իմ ապրելու միջոցը գտայ, այժմ քէֆիս քէֆ չի հասնի: Ինչի՞ իմ մարդս իրաւունք ունի ինձ թողնել ուրիշի հետ լինել, իսկ ես իրաւունք չունեմ. մենք անխելք ենք, անխելք:

—Ա՛խ, Եղսան-բաջի, այժմ շատ լաւ հասկանում եմ քեզ, բայց... բայց...

—Բայց, ինչ բայց, հարցրեց Եղսան-բաջին:

—Բայց մէկ մտածիր, Եղսան-բաջի, որ ես մայր եմ, ունեմ որդիներ:

—Լաւ, ինչ կայ որ. Շողակաթը, Նուբարը, Նազլուն, որն ասեմ, դրանք քեզ նման չեն, նրանք էլ որդի չունեն: Ախր որդիներդ ինչով պահես և նրանք ինչով կարող են խանգարել, որ միշտ ասում ես... էն էլ էնքան ծածուկ է կատարում, որ սատանան էլ չի իմանայ:

—Ձէ, Եղսան-բաջի, չեմ կարող, մի քանի օր էլ սպասիր:

—Դու գիտես, որդի, ես քո լաւն եմ ուզում. հարուստ մարդ էի ձարել քեզ համար, էդ պատճառով էդքան խօսեցի, թէ չէ ինչ կայ, էսօր չը լինի էգուց լինի: Մէկ էլ քեզ եմ խելո՞ճ գալիս, ջահէլ-ջիւան ես, հալում, մաշում ես, ախր էդքան էլ տանջանք կը լինի՞ որ դո՛ւ քաշում ես:—Լաւ մտածիր, որդի, շուտով կը գամ:



Ասաց իղսան-բաջին, ոտքի ելաւ և դուրս գնաց։  
Այս անգամ էլ անաջող անցաւ, բայց նա չը յուսահատ-  
ուեց։

Նա շարունակում է գնալ, խօսել, քարոզել և ազդել նը-  
րան։ Մանիան հետզհետէ զիջում և ենթարկւում էր նրան։ Ու-  
րիշ լինչ անէր նա։ Նա երկար, շատ երկար խորհեց. չը կար,  
չը գտաւ ուրիշ հնար...

Եւ ահա մի օր, դեռ բոլորովին չը մթնած, Եղսան-բաջին  
գաղտնագողի ներս սողաց Մանիայինց տունը։ Չանցած մի քանի  
րոպէ, նա էլի զգոյշ կերպով դուրս եկաւ։ Նա այժմ մենակ  
չէր. նրա հետ էր և Մանիան։

Մանիան դողում էր ամբողջ մարմնով։ Նա չգիտէր թէ  
ուր է գնում, միայն այսքանը գիտէր նա, որ լաւ բանի չէ գը-  
նում. այդ էր միայն ուարդ նրան։

Եղսան-բաջին հետզհետէ արագացնում էր քայլերը և  
հրճուաբեր մէջ էր, իսկ Մանիան ընդհակառակը դանդաղում  
էր, նրա ոտքերը ծալւում, առաջ չէին գնում։

Եղսան-բաջին տանում էր Մանիային սեղմած պատին, իր  
կողքին կպած, մութ տեղով։

— Շտապիր, որդի, հրում էր Եղսան-բաջին, մի վախեցիր,  
ոչինչ չը կայ։ Սա առաջին անգամն է, դրա համար է դժուար  
երեւում քեզ, ես էլ էդպէս էի առաջին անգամ, բայց քո բախ-  
տը կտրուկ է, էս խանը շատ հարուստ է։

— Խանը, զարմացած հարցրեց Մանիան, միթէ թուրքի  
մօտ ես տանում...

— Աղջի, գժուել ես, ինչ է, ուզում ես հայի մօտ գնալ,  
որ բոլորովին խայտառակուես, ամբողջ աշխարհը իմանայ.  
Թուրքի մօտ ոչ ոք չիմանայ, մէկ էլ թուրքերը շատ են տալիս...  
էս խանը, որի մօտ հիմի գնում ենք, հէնց մենակ ինձ երկու  
թուման է տուել, դէ տես քեզ ինչքան պէտք է տայ...

Այդ էր անճարացած Մանիայի նոր կեանքի առաջին քայլը...

ԵՐ. ՖՐԱՆԳԵԱՆ